

Hititlerde at:
Seyis Kikkuli'nin
kitabı

GÜNGÖR KARAUĞUZ

H

enüz at koşum takımlarının îcat edilmediği üst paleolitik çağda, çıplak vahşî atların ilk izlerinin Avrupa'da, özellikle

Chauvet, Lascaux (Fransa) ve Altamira (İspanya) mağaralarında görülmüş olması hâlâ şaşkıncılığını korumaktadır. Çünkü böylesine canlı, mağara duvarlarından fırlayabilecekmiş gibi duran resimlerin tıpkılarının bu devirde Anadolu'da görülmeşi, kronoloji sorununu da berâberinde getirmektedir. Dolayısıyla Avrupa, Anadolu ve Mezopotamya paleolitik evresinin yeniden ele alınıp değerlendirilmesi ve sorunun çözüme kavuşturulması gereklidir.

Karain mağara yerleşmesinde 200 bin ilâ 40 bin yılları arasına târihlendirilen orta paleolitik dönemde bâzı yabancı atların kemiklerine rastlandığı daha önce yazılmıştır.¹ Anadolu ve Mezopotamya neolitik, kalkolitik ve eski tunç çağı yerleşmelerinde at kemiklerine ve çeşitli arkeolojik malzeme üzerinde at ile ilgili bâzı figürlere rastlandığı da hâfirler² (kazıcılar) tarafından dile getirilmiştir.

İlk at resimlerine Avrupa'da tesâdüf edilmişse de ilk at kalıntılarında Orta Asya'da orta ve üst pleistosen devir ile Kelteminar (7 bin-5 bin yıl önce) ve Anav kültür evrelerinde rastlanmaktadır.³ Yaklaşık 6 bin yıl önce atın Güney Ukrayna, Botay (Kazakistan), Güney Türkmenistan ve Moğolistan steplerinde görüldüğü ve evcilleştirildiği kaydedilmiştir.⁴

Mezopotamya ve Mısır'da at Mezopotamya'da at kelimesine MÖ 3. bin yılın ilk çeyreğinde Sümer çivi yazılı belgelerinde ANŞE.KUR.RA, yâni dağ eşiği şeklinde rastlandığını, hatta bu hayvanların arabaya/kağnyaya bile koşulduğunu belirtmeliyim. Kelimenin Akadça okunuşu SISU'dur. Aynı dönemlerde Elam'da keşfedilmiş bir kısım arkeolojik malzeme üzerinde de at resimlerine rastlanmıştır. Akad kralı Sargon'un Anadolu içlerine giriştiği askerî seferlerin kaydedildiği "şar tamhari/mücâdelenin kralı" adı verilen çivi yazılı kil kitaplarda, Anadolu'dan ithal edilen hayvanlardan bahsedilirken bunlar arasında katır, eşek ve atın

da zikredilmesi⁵ artık yavaş yavaş bu efsânevî hayvanın insan hayatını kolaylaştırmaya başladığının bir delilidir. Hammurabi yasalarında at ile ilgili kânun paragraflarına rastlanmamasına karşın bir mektup üzerinde, "atların aç bırakılmamasının, alınan hubûbâtın âcilen onlara verilmesinin" istenmesi, Bâbil ve Fırat'ın batı yakasındaki beyaz atların çivi yazılı tabletlerde anılması ve kazılarda bâzı kilden figürlerin⁶ ortaya çıkarılması, atların az da olsa mevcûdiyetini belgelemektedir. Ancak Mezopotamya'da at, katır herhâlde yaygın değildi. Mezopotamya kânunları atlara dâir kânun koyma noktasında suskundur. Orta Asur kânunlarında (MÖ 1450-1250) atın kirâlanmasıyla ilgili sâdece bir yasa maddesine rastlanmaktadır.⁷ Bunlara ek olarak Irak sınırları içinde bulunan Nippur kentinde MÖ 1400 yılına târihlendirilen çivi yazılı belgelerde at listeleri tespit edilmiştir. Bu listeler atların soy, yaş ve renkleriyle ilgili bilgileri de içermektedir.⁸

Eski Mısır'a Hyksoslar eliyle MÖ XVIII. yüzyılın ortalarında giren atları ve arabayla birlikte at kültürünün nasıl geliştiğini, Kadeş savaşından sonra II. Ramses'in Luksor, Karnak ve Abu-Simbel tapınaklarının duvarlarına işlettiği hârikulâde resimlerden öğrenebiliriz.

Anadolu'da at Anadolu'da ise MÖ 2. bin yılın başlarında, yâni Asur Ticâret Kolonileri Çağı'nda Kültepe tabletleri üzerinde at kelimesinin PITHALLU "at" ve LÛPITHALLI "süvâri" şeklinde geçtiği bilinmektedir. Tabletler üzerinde dört tekerlekli arabaları çeken atları gösteren damgaları, Kültepe Ib tabakası buluntuları arasındaki at başlarıyla süslenmiş kabı⁹ da bu kapsamda anabiliriz. Bu döneme son vermiş olan Anitta ise Anadolu'da giriştiği seferler sırasında süvâri birlikleriyle mücâdele etmek zorunda kaldığını vurgulamaktadır.¹⁰

Hitit devletinin kurucu krallarından I. Hattuşili'nin pankuşa emânet ettiği veliaht I. Murşili'nin tahta oturmasıyla Anadolu dışı fetihlere çıkıldığı bilinir. Bâbil'in fethiyle sonuçlanan bu uzak mesâfeli seferin atlar olmaksızın yapıldığı düşünülemez. Dolayısıyla Hititlerin o dönemde, at kültürü konusunda gelişmiş bir düzeyde oldukları açıktır.

Hitit atı ve süvârisi, MÖ 1700.

Ancak ne bu dönem ne de imparatorluk dönemi için Hitit sanatında atla ilişkili bir eserden söz edemiyoruz ne yazık ki. Çivi yazılı metinler at rytonlarından¹¹ bahsetse de sâdece tek tük arkeolojik malzemenin¹² ele geçmiş olduğunu hatırlatmak gerekir. II/III. Tuthaliya dönemine âit Maşathöyük tabletlerinin belki pek çoğunun konusunu Hatti ve Yukarı Ülke'nin atlarının durumu¹³ belirlemiştir. Dahası II. Murşili, Arzawa ülkesinden getirdiği atlı birliklerin sayısını o kadar çok abartmıştı ki adedini o bile bilmiyordu.¹⁴ Daha sonraki yıllarda çocuklarından III. Hattuşili, abisi II. Muwattalli'nin kendisine, "Hatti ülkesinin atlı birliklerinin karargâhının yönetimini verdiği"¹⁵ atların sayısını şöyle kaydetmişti otobiyografisine: "*Geldi (ve) Pişhuru düşmanı içeri (lere doğru) ilerledi. Karahna kenti, Marišta kenti (ve) ... (kenti) düşman(ın) iç (bölgelerinde) sınır idi. Beri taraftan Talmiia kenti sınır idi. Atlar sekiz-yüz koşum atı idi. (Buna karşın) piyâdeler sayı (lamayacak kadar) çok idi. (Bunun üzerine) kardeşim Muwattalli beni gönderip (berâberimde) yüzyirmi çift koşum atı verdi bana (ama) piyâde olarak bir kişi bile yoktu yanımda. Sâhibem tanrıça İstar, orada önümden koş (up bana yardım etti, hatta) orada düşmanı tek başıma yendim.*"¹⁶

Atlar konusunda îtinâ gösteren III. Hattuşili, II. Kadaşman-Enlil'e yazdığı mektupta, "atların samandan daha çok

olduğu" Bâbil'den istediği atların özelliklerini şöyle sıralıyordu: "*kardeşim! Bana atlar gönder, özellikle damızlık taylar (olsun göndereceklerin!) Babanın bana gönderdiği damızlık atlar ve kardeşimin şimdiye kadar bana gönderdiği atlar iyidir; ama çok kısadır. Yaşlı atlar... Hatti ülkesinde kışlar serttir ve yaşlı at yaşamayacak. Kardeşim atları özellikle tayları bana gönder. Ülkemde pek çok kısa at var. Kardeşim elçine sor ve o, sana söylesin.*"¹⁷

Şüphesiz bu dönem, atın savaşların sonucunu belirlediği yıllardı. Ama daha atların çektiği ve içinde süvârielerin bulunduğu iki tekerlekli savaş arabalarının keşfedilmesi için 300 yıla ihtiyaç vardı. II. Murşili'ye karşı daha önce düşman ülkeler, "Senin askerine karşı benim hem askerim hem de savaş arabalarım fazla..."¹⁸ diye övünüyordu. Meselâ metinlerde zikredilen sayılar sırasıyla 120, 500, 700¹⁹ iken Kadeş savaşına gelince bu sayı 1000-1200²⁰ olmuştu. Hitit atlarının pek çoğunun sarayda da beslenip²¹, yağlanıp²² yetiştirildiği anlaşılmaktadır.²³ Herhâlde bu atlar içinden seçilen en iyiler de komşu ülkelerin krallarına hediye olarak²⁴ sunuluyordu.

Hititler döneminde atlar; binek hayvanı²⁵ olarak, yük arabasını çekmek ve uzak mesâfelere haber ulaştırmak için; savaşlarda, tarımla ilgili faaliyetlerde, yarış ve törenlerde kullanılıyordu.

HİTİT ÇİVİ YAZILI BELGELERİNDE ATLAR

Efsâne ve ritüel metinlerinde Bereket, güç, zenginlik nişânesi sayılan atlar tanrı gibi algılanmış ve mitolojilerin ana temasını oluşturmuştur. Hititlere âit mitolojik metinlerde ve çivi yazılı kil kitaplarda at kelimesinin Hititçe karşılığı olan bir sözcüğe şu ana kadar rastlanmamıştır. Buna göre Hititlerin at kelimesini Sümerceden aldığı anlaşılmaktadır. Daha önce Hititçe "maia-" kelimesinin "gelişmiş, yetişkin?, dört ayaklı?, at?" şeklinde çevrilmesi önerilmişti.²⁶ Ancak Hattice "at tanrısı" anlamında bir başka kelime "Pirwa"dır. Bu tanrı, çoğu kez Kamruşepa ile birlikte anılmıştır.²⁷ Kaynaklar bu tanrı için tapınaklar kurularak içleri 324 adet altın ve gümüşten heykelle doldurulmuş 50 çiftlik evinin ve 637 kölenin tapınağa vakfedildiğini yazmaktadır; başka bir çivi yazılı metinde de bu tanrı için adanmış eşyânın çalındığı ifade edilmiştir. Tunçtan ve gümüş kakmalı, yuları gümüş, kemeri altın olan "at tanrı"nın üzerine dikilmiş sağ elinde kalkan, sol elinde gümüşten kamçı tutan bir erkek heykelinin olduğu da belirtilmiştir.²⁸ Şunun da altını çizmek gerekir ki Hitit mitolojik metinlerinde konusu sâdece at olan bir efsâneye rastlayamıyoruz. "Hedammu" efsânesi²⁹ ikibin sığır, at, oğlak ve kuzuyu yiyen yılan Hedammu'dan bahsetmektedir.

Yağız (siyah renkli)³⁰, bereketlenip bollaşması istenen³¹ ve ritüeller sırasında Hitit kralının arabasını çeken³² atlar, mitler dünyâsında ölenin rûhu için kurban edilen hayvanlar arasında da yerini almıştır. Ölen kişinin rûhunun dünyâyı hemen terk etmediğine inanıldığı ve ölümlerin öfkesinden korkulduğu için, ceset daha toprağa verilmeden ölünün rûhunu teskin etmek üzere at koşuları düzenleniyor³³ ve kurban sunuluyordu.³⁴ Hitit toplumunda atların kesildiğine dâir bâzı ipuçları vardır³⁵; ama Hititler, at eti yemezlerdi. Bugün Anadolu kırsalında da yer yer görüldüğü gibi³⁶ Hitit ritüellerinde sâdece at başları yakılmış ve atlar Hitit metinlerinde kurbanlıklar arasında sayılmıştır.³⁷ Çivi yazılı metinlerden, atların yenmek maksadıyla değil, ancak ölünün rûhuna adanmak için yakıldığı

anlaşılmaktadır. Hitit ritüellerinde tah-tadan ya da topraktan yapılmış sembolik atlar³⁸ kullanılmaktadır ve atlar en az diğer hayvanlar kadar önemlidir.³⁹ Yine AN.TAH.ŞUMŞAR bayram kutlamaları sırasında yapılanlar, kil kitaplardan okunabilmektedir: “*Ertesi gün, saray oğlanlarının başı türbeye ‘yıl’ taşıyor ve kral onu tâkip eder. Gider ve yarış atlarını yoluna koyar. ...Ertesi gün, et (sunum) günüdür. Kral, şimsir ağacı koruluğuna gider ve yoluna yarış atlarını koyar.*”⁴⁰

Hitit yasalarında at Hitit yasaları, diğer Eskiçağ toplumlarının kânunları ile kıyaslandığında daha ileri yasalardır ve bütün hayvanları bulaşıcı hastalıklara karşı korumak için önlemler almıştır (§163).⁴¹ Yasa, atlara insan eliyle zarar verilmesini de önlemiştir (§77). Yasanın 75. paragrafı atın bir başkası tarafından kirâlanıp boyunduruğa koşulması sırasında kaybolması ya da bir kurdun kapması sonucu ölmesi durumunda kişinin yalan söyleme ihtimâline karşı yemin etmesi gerektiğinin altını çizmiştir. 76. paragraf, at başkasının mülkünde ölmüşse ölüsüyle birlikte ücretinin sâhibine verilmesi şartını getirmiştir.

Hitit yasa paragrafları atların cinsi ve işlevlerini sayarak hırsızlık⁴² karşısında takınılacak tavrı ortaya koymuştur. Yasanın 58, 64, 68 ve 70. paragrafları kısrağ ve koşum atının çalınması hâlinde uygulanacak cezâ miktarını belirlemiştir. 129 ve 131. paragraflar ata âit bir dizgin ile gemin çalınması durumunda gümüş ödettirilmesini şart koşturmuştur. Koşum takımları hakkında az da olsa bilgi veren yasa paragrafları, atların nallanması hususunda suskundur. Hitit yasa paragrafları içinde atlara fazla yük taşıtırılmasını yasaklayıcı hükümler niye yoktur.

Atların satışı sırasında hîle ile pazarlığı bozanlar için yasa (§ 148), atın bir aylık kirâsının 1 şeşel (12.8 gr) gümüş olduğunu belirlemiştir (§ 152). Koşum atının fiyatı 20 (256 gr), atın 14 (179.2 gr), bir yaşında aygırın 10 (128 gr), süttten yeni kesilmiş kısrağın 4 (51.2 gr), bir yaşındaki kısrağın 15 (192 gr) şeşel gümüş olmasına karşın katırın 1 MA.NA (496 gr) (§ 180-181), yâni ata göre daha pahalı olması şaşırtıcıdır.

Hitit atları, MÖ 1650-1200. Anadolu Medeniyetleri Müzesi.

Yasa at ile zoofili eylemini gerçekleştirenin kralın karşısına çıkmasını yasaklamış, ayrıca râhip olamayacağına altını çizmiştir (§ 200A-B⁴³).

Antlaşma metinlerinde at I. Şuppiliuma, Hayaşa kralı ile akdettiği muâhede Şunaşşura'nın Arzawa seferi için yüz süvâri ve bin piyâde⁴⁴ temin etmesini istemişti. Hatta bu kral, Mitanniler ile yaptığı antlaşmada Mitanni kralı Şattiwaza'nın “sâdece üç atlı birliğinin olduğunun”⁴⁵ altını çizer. Hitit antlaşma metinleri, düşman ülkelerin süvâri birliklerinin sayısını vermeyi hiç ihmal etmez.⁴⁶

Ata vurulan damgalar Göçler sırasında sürülerin birbirine karışmaması için atlar başta olmak üzere büyük ve küçükbaş hayvanların damgalanması işi bütün Eskiçağ dünyasında geçerliydi. Ancak Hitit metinleri damgaların hayvanın neresine vurulduğu noktasında bilgi vermez. Orta Asya at kültüründe damgaların hayvanın sağ ve sol sağrılarına, boynuna, yanağına ve baldır içine vurulduğu bilinmektedir.⁴⁷ Hayvanların üzerindeki damgaların silinmesi, her toplumda suç olarak görülmüştür. Nitekim Hitit yasalarının 61. paragrafı,

kısrağ üzerinde bulunan damganın silinmesi durumunda ödenecek tazmînât miktarından bahsetmektedir.⁴⁸

HİTİTLERDE AT YETİŞTİRİCİLİĞİ **Seyis Kikkuli'nin çivi yazılı metni**

Hititler, at yetiştiriciliğini MÖ XV.-XIV. yüzyılda Kuzey Suriye ve Mezopotamya'da hâkimiyet kuran Mitannilerden öğrenmişlerdir. At terbiyesi ve yetiştiriciliği ile ilgili en önemli kaynaklardan olan Hitit dilinde yazılmış “Kikkuli” metninin, diğer Eskiçağ uluslarından Asur, Ugarit ve Alalah'a kadar yayıldığı bilinmektedir.⁴⁹ Ancak bu metinler, sâdece at terbiyesi ile ilgili olup at hastalıkları hakkında bilgi içermez. Çivi yazılı metin, at için yapılan belli birkaç eylemin sürekli tekrarlanmasından ibârettir. Aslında Kikkuli metni⁵⁰, Hurrice yazıldığı düşünülen bir metnin tercümesinden başka bir şey değildir. O veya bu şekilde Mitannili seyis Kikkuli sâyesinde Hititli at terbiyecilerinin çok şey öğrendiğini söyleyebiliriz.

En az üç nüshadan müteşekkil ve 1084 satır olan Kikkuli metninin MÖ XV. yüzyıla târihlendirilebileceği hususunda Hititologlar arasında fikir birliği

bulunmaktadır. Mevcut metinlerden birinin son cümlesi olarak geçen “dördüncü tablet bitmedi” ifâdesinden; atın beslenmesi, terletilip kurutulması ve temizlenmesi gibi faaliyetlerden oluşan terbiye sürecinin aslında zikredilen 180 günden de uzun olduğu anlaşılmaktadır. Şimdi Hitit at terbiyesi ve yetiştiriciliği metninden (birinci tablet Ş1-23. paragraflar) bâzı pasajlar sunalım:

“Mitanni ülkesi seyisi Kikkuli şöyle (söyler):

Sabaharda atları çayıra bırakıp (sal) dışında, onları(n) (koşum takımlarını) koşar. 3 DANNA hızlı olarak yürütür ve arkasından 10 IKU dört nala koşturur. (Atların koşumlarını) çözüp, bakımlarını yapar, su içirir. (Sonra atları) ahıra götürür. Bir avuç dolusu buğdayı, iki avuç dolusu arpayı, bir avuç dolusu kuru ot (ile) karıştırıp verir ve (bu karışımı atlar) yer. Ve (atlar) yemlerini bitirince o, onları kazığa çekip (bağlar).

Akşam olunca onları tekrar ahırdan çıkarırlar. Ve onları(n) koşum takımlarını) koşarlar. Ve onları 1 DANNA hızlı olarak yürütür. Ve onları 7 IKU tırnsa kaldırır. Sonradan onlar geri dönünce, (koşum takımlarını) çözerler.

Bakımlarını yapar. Onlara su içirir. Sonra onları ahıra götürür. Onlara 3 avuç dolusu kuru ot, 2 avuç dolusu arpa, 2 avuç dolusu buğday karıştırıp verir. Onlar yemlerini bitirince onlar(ın ağızına) yem torbası(nı) takar.

...

Sabah olunca (atları) ahırdan çıkarırlar ve onlar(ın koşumlarını) koşarlar. Ve onlar 2½ DANNA yürütür. 7 IKU dört nala koşturur. Sonradan 10 IKU dört nala koşturur. Ve 3 DANNA (koşturularak toplam atın koşması gereken) süreyi bitirir.

(Atlar) döndüklerinde (koşumlarını) çözerler. Bakımlarını yapar. Yem torbalarını takip onları kazığa bağlar. Gün ortasında kuru ot yiyip dururlar. İkinci vakti 2 AMATU (etrafta) dolaştırır. Su içirir, sonra da kazığa bağlarlar. Akşam olunca (koşumlarını) koşarlar. 1 DANNA yürütür. Döndüklerinde (koşumlarını) çözerler. Bakımlarını yaparlar. Ahıra götürürler. Gece boyunca saman gibi kuru ot yerler.

Sabah olunca ve onları ahırdan çıkarırlar ve koşumlarını koşarlar.

Onları 2 DANNA koşturur ve geriye gelmez, (atların koşumlarını) çözerler. Bakımını yaparlar fakat (onlara) su vermezler.

Sonra onları ahıra götürürler. Akşam olunca tekrar (koşum takımlarını) koşarlar. Onları 1 DANNA yürütür. Döndüğünde (atların koşumlarını) çözerler. Bakımlarını yapar fakat su vermezler. Ahıra götürür ve (atlar) gece boyunca kuru ot yerler.

Sabah olunca ahırdan çıkarırlar ve (koşumlarını) koşarlar. Onları 2 DANNA dört nala koşturur. Ardından 80 IKU geriye dönerken (de) 1 DANNA 20 IKU dört nala koşturur. Geri getirdiklerinde (atların koşumlarını) çözerler. Onları örtülerle örterler ve ahıra götürürler. Fakat ahır çok sıcaktır. Atlar terlerini atıp huysuzlaştığında (üzerinden) dizgini alınır (alınmaz) örtüleri de alırlar ve yuları bağlanır.

Ocakta tuz eritilir. Mayalandırma fıçısında maltı çalkala(yıp civıtır). Bir bardak tuzlu su ve bir bardak sulu malt veri(p) içer(ir)ler. Sonra onları nehre yıkamak için götürürler. Onları yıkarlar, titreterek suyunu silkindirirler. Nehirden gelince ahıra götürürler. Sonra yeniden bir bardak tuzlu su ve bir bardak sulu maltı içmek için verirler. Dinlenip yatışınca (atları) nehre götürürler ve yıkarlar. (Ardında atları) titreterek suyunu silkindirirler.

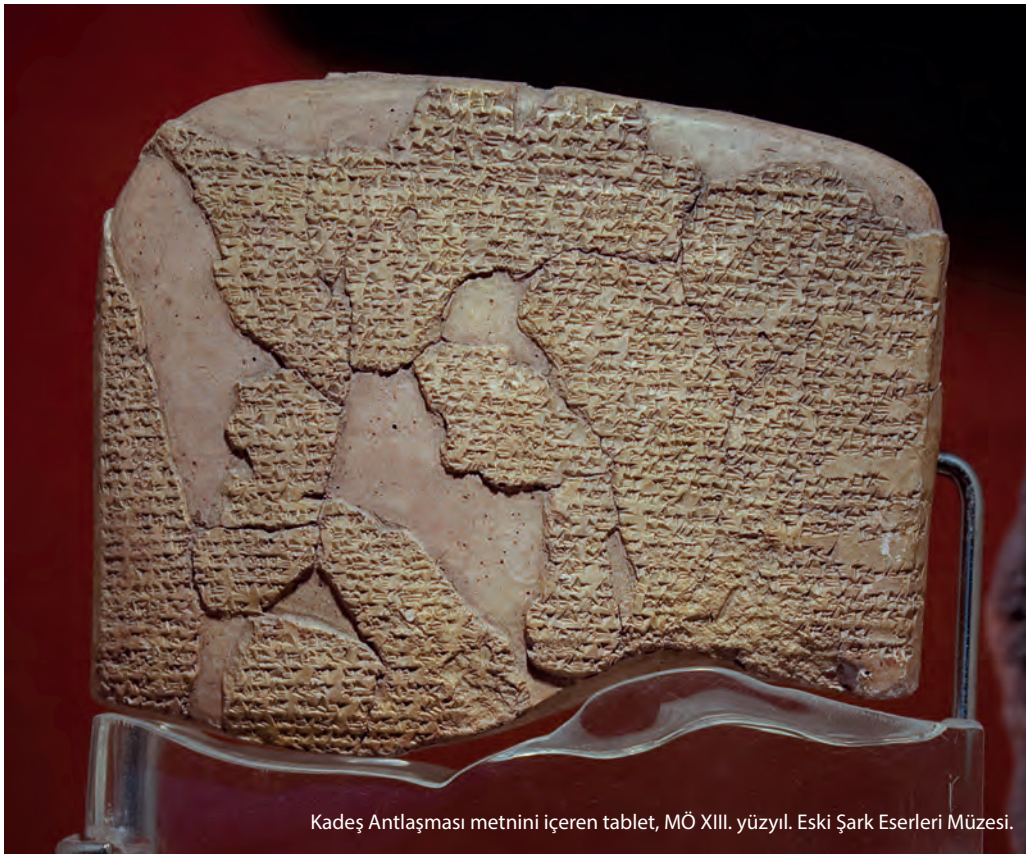
Sudan çıktıklarında, bir avuç dolusu kuru ot verirler. Kuru otu yiyip bitirdiklerinde tekrar yıkarlar ve titreterek suyunu silkindirirler. Onlar sudan çıktıklarında su verirler. Tekrar yıkarlar, titreterek suyunu silkindirirler. Bütün gün boyunca yıkanıp yıkayıp ve titreterek suyunu silkindirip dururlar. []. Yol boyunca üç avuç dolusu su verip dururlar. Akşam olunca nehirden getirirler. Onları ahıra götürürler. Onlara bir ŞATU-kabı ölçüsünde bulguru, kuru ot ile karıştırıp verirler. Bütün gece boyunca yiyip dururlar.

...

Onları ahıra götürürler. Ahıra kapatılmışlardır. On gün boyunca öylece dururlar. Tavlaya çekerler. Onlar için bu tarafa yem dökülmüştür. Öbür taraf (da) arpa dökülmüştür. Kuru ot (da) yiyip dururlar.

Fakat yedinci gün onları ahırdan çıkarırlar. Onları sıcak su ile yıkarlar ve kuru ot yerler. Sonra tereyağı ile ovulup dururlar. (Sonra) ahıra tekrar götürürler. Üç gün daha dururlar ve ahıra kapatırlar.

Fakat dördüncü gün ahırdan çıkarırlar. Bütün gün boyunca aç ve susuz dururlar. Akşam olunca 10 IKU tırnakları üzerinde

Kadeş Antlaşması metnini içeren tablet, MÖ XIII. yüzyıl. Eski Şark Eserleri Müzesi.

yürürler. Akşamleyin bütün gece boyunca kuru ot yerler.

Ertesi gün ahırdan çıkarılırlar. Şafak vakti sıcak su ile (yıkayıp) silkindirirler, sonra çayıra bırakılırlar, yemlerini yiyip dururlar. Onuncu gün, tırnakları üzerinde yürürler. 2 DANNA (daha) yürütürler. On birinci gün (atlar) az yürütülür. 2 DANNA tırnakları üzerinde yürütürler ve geriye götürürler. Kazığa çekilip (bağlanır). Bütün gün boyunca öylece dururlar. Öğlen olunca kuru ot yerler. Akşam olunca onların (koşum takımlarını) koşarlar ve 30 IKU hızlı olarak yürütürler. Geriye geldiklerinde, (koşumlarını) çözerler, bakımlarını yaparlar. Fakat su vermezler. Ahıra götürür. Bütün gece saman gibi kuru ot yerler.

Ertesi gün ahırdan çıkarılıp (koşum takımlarını) koşarlar. 1/2 DANNA hızlı olarak yürütürler, dört nala koştur(ul)maz. Geriye geldiklerinde (koşumlarını) çözerler, sıcak su ile (yıkayıp) silkindirirler. Çayıra bırakılırlar. Yem(ler)ine bir SATU-ölçüsünde bulgur karıştırıp verirler. Yem(ler)ini bitirince tekrar (koşum takımlarını) koşarlar. Onuncu günde 2 DANNA yürütürler. Gün gün (daha) az koşturup dururlar. Paylarına düşen arpayı yerler.

Onbirinci günde kazığa (çekilip) bağlarlar. Bütün gün boyunca öylece dururlar. Yem ve su vermezler, öğlen olunca bir avuç dolusu kuru ot verirler. Akşam olunca onları ahırdan çıkarılırlar, (koşum takımlarını) koşarlar ve 1/2 DANNA hızlı olarak yürütürler. Geriye dönünce (koşumlarını) çözerler, bakımlarını yaparlar onlara su verirler. Daha sonra ahıra götürürler. Bütün gece boyunca kuru ot yerler.

Ertesi gün, şafak vakti ahırdan çıkarılıp (koşum takımlarını) koşarlar, 1/2 DANNA hızlı olarak yürütürler. 7 IKU dört nala koştururlar. Dönünce (koşumlarını) çözerler. Sonra üç kez yıkayıp silkindirirler.

On gün (boyunca her gün) 3 DANNA hızlı olarak yürütürler. Gün gün (daha) az koşturup (yürütürler) fakat 7 IKU tırna kaldırıp durur. Döndüklerinde bakımlarını yapar ve suyu(nu) verirler. Sonra ahıra götürürler. Sonra paylarına düşen kuru otu yiyip dururlar.

Onbirinci gün onları kazığa çekip (bağlarlar). Öğlen olunca da onlara bir avuç dolusu kuru ot yedirirler. Akşam olunca (koşumlarını) koşarlar. 30 IKU hızlı olarak yü-

rütür. 7 IKU dört nala koştururlar. (Koşumlarını) çözdüklerinde bakımlarını yaparlar; ama su vermezler. Ahıra götürürler, bütün gece boyunca kuru ot yiyip dururlar.

Ertesi gün ahırdan çıkarılırlar, (koşumlarını) koşarlar. 1/2 DANNA hızlı yürütürler. Döndüklerinde (koşumlarını) çözerler. Bakımlarını yaparlar, kazığa çekerler. Onlar orada aç ve susuz kalırlar. Akşam olunca (koşumlarını) koşarlar. 1/2 DANNA ve 20 IKU hızlı olarak yürütüp dört nala koşturur. Dönünce (koşumlarını) çözerler, bakımlarını yaparlar. Fakat su vermezler. Ahıra götürürler gece boyunca kuru ot yiyip dururlar.”

- 1 Yakar, 2011, s. 21.
- 2 Öztan, 2010, s. 90.
- 3 Çoruhlu, 2012, s. 1052 vd.
- 4 Kuzmina, 1977, s. 28-29; Borodin, 2003, s. 5; Petrenko-Asilgarayeva, 2007, s. 120; Vaynşteyn, 1996, s. 90-91.
- 5 Ünal, 2013, s. 44.
- 6 Kinal, 1953, s. 183-185.
- 7 Tosun-Yalvaç, 1975, s. 259.
- 8 Balkan, 1951.
- 9 Kinal, 1953, s. 189.
- 10 Alp, 2001, s. 55.
- 11 KUB XV 5 III 36.
- 12 Ertem, 1965, s. 27.
- 13 Alp, 1991, s. 19 (Mş. 75/15).
- 14 Goetze, 1933, s. 52 vd.
- 15 Otten, 1981, s. 8.
- 16 Otten, 1981, s. 12.
- 17 Beckman, 1996, s. 133 vd.
- 18 KUB XIX 29 IV 16-20.
- 19 KBo IV 4 II 73.
- 20 Sturm, 1939, s. 58.
- 21 HT I II 34-41.
- 22 KUB XXX 45 I 11-14.
- 23 KUB XIII 35 III 18-26.
- 25 Ertem, 1965, s. 30.
- 26 KBo X 10 III 13, IV 13; KUB XXI 38 18-21, XXVI 90 IV 6.
- 27 Ünal, 2016, s. 346.
- 28 KBo III 8 Ay. 14-18.
- 29 Ünal, 2013, s. 50 vd.
- 30 Karauğuz, 2015, s. 125.
- 31 KUB XXX 32 IV 15-16.
- 32 KUB XXIV 2=1 KBo IV 3 III 27.
- 33 IBoT I 36 III 55-59.
- 34 Kılıç-Albayrak, 2012, s. 710; Onay, 2013, s. 484.
- 35 Ünal, 1980, s. 168, 170.
- 36 KUB XXXIX 56 II.
- 37 Gavaz, 2016, s. 110 vd.
- 38 KUB XXX 32 IV 6-14.
- 39 Akdoğan, 1989, s. 62.
- 40 KUB VII 25 I 6-11.
- 41 Güterbock, 1960, §15 (A II 11-13; §26 (A III 7-11)).
- 42 Karauğuz, 2018, s. 94.
- 43 KUB XXIII 72 Ay. 55-56.
- 44 Karauğuz, 2018.
- 45 Karauğuz, 2002, §57 (A Ay. IV 19-24).
- 46 Karauğuz, 2002, §4 (Öy. 31-40).
- 47 Karauğuz, 2002, §5 (A Öy. 38-47).
- 48 Gülensoy, 1995, s. 95 vd.
- 49 Karauğuz, 2018, s. 79-80.
- 50 Ünal, 2013, s. 45.
- 51 CTH, s. 284-287.

KAYNAKÇA

- 1 Akdoğan, R., "Boğazköy Metinlerinde Geçen Bazı hayvan Adları", *Anadolu Medeniyetleri Müzesi Yıllığı*, 1989, s. 60-67.
- 2 Alp, S., *Maşat-Höyük'te Bulunan Çivi Yazılı Hitit Tabletleri*, Ankara, 1991.
- 3 Alp, S., *Hitit Çağında Anadolu. Çiviyazılı ve hiyeroglif yazılı kaynaklar*, Ankara, 2001.
- 4 Balkan, K., "At Kültürü ile İlgili M.Ö. 14. yüzyıldan Nippur'da Bulunmuş Akadça Metinlerin Terceme ve İzahı", *Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Dergisi*, IX/1-2, 1951, s. 85-104.
- 5 Beckman, G., *Hittite Diplomatic Texts*, Atlanta, 1996.
- 6 Borodin, P. M., *Domestikatsiya i Tsvivilizatsiya*, Moskva, 2003.
- 7 Çoruhlu, Y., "Arkeolojik Kazı Sonuçlarına Göre Türklere Mezarlara At Gömme Geleneği", 38. ICANAS 10-15.09.2007 *Ankara/Türkiye Bildiriler-Tarih ve Medeniyetler Tarihi*, III, Ankara, 2012, s. 1051-1069, 41 resim.
- 8 Ertem, H., *Boğazköy Metinlerine Göre Hititler Devri Anadolu'sunun Faunası*, Ankara, 1965.
- 9 Gavaz, Ö. S., "MÖ 2. Bin Yıl Bazı Gelene ve Halk Motiflerinin Günümüze Yansıyan Örnekleri", *TÜBA-AR XIX*, 2016, s. 79-91.
- 10 Goetze, S., *Die Annalen des Mursilis*, Leipzig, 1933.
- 11 Göksu, E., "Ömer Hayyâm'ın 'Nevrûznâme'sine Göre At ve At Türleri", *Gazi Türkiye Türkoloji Araştırmaları Dergisi*, 2009, s. 21-34.
- 12 Gülensoy, T., "At Damgaları", *Türk Kültüründe At ve Çağdaş Atçılık*, haz. E. Gürsoy Naskali, İstanbul, s. 95-119.
- 13 Güterbock, H. G., "An Outline of the Hittite AN.TAH. SUM Festival", *Journal of Near Studies* XIX/2, 1960, s. 80-89.
- 14 HT, *Hittite Texts in the Cuneiform Character from Tablets in the British Museum*, London, 1920.
- 15 IBoT, *İstanbul Arkeoloji Müzelerinde Bulunan Boğazköy Tabletleri*, İstanbul.
- 16 Karauğuz, G., *Boğazköy ve Ugarit Çiviyazılı Belgelerine Göre Hitit Devletinin Siyasi Antlaşma Metinleri*, Konya, 2002.
- 17 Karauğuz, G., *Hitit Mitolojisi*, Konya, 2015.
- 18 Karauğuz, G., *Hitit Yasaları*, Konya, 2018.
- 19 KBo, *Keilschrifttexte aus Bogazköi*, Leipzig/Berlin.
- 20 Kılıç, S., Albayrak, A., "İslamiyetten Önce Türklere Yiyecek ve İçecekler", *Turkish Studies* VII/2, 2012, s. 707-716.
- 21 Kinal, F., "Eski Önsayfa'da Ehli Atın Tarihi", *Belleter*, XVII/66, 1953, s. 179-192.
- 22 KUB, *Keilschrifturkunden aus Bogazköi*, Berlin.
- 23 Kuzmina, E. E., "Rasprostraneniye Konevodstva i Kul'ta Konya u Iranoyaziçnih Plemyon Sredney Azii i Drugih Narodov Starogo Sveta", *Srednaya Aziya v Drevnosti i Srednevekovie (Istoriya i Kultura)*, Moskva, 1977, s. 28-29.
- 24 Laroche, E., *Catalogue des Textes Hittites*, Paris, 1971.
- 25 Otten, H., *Die Apologie Hattusilis III*, Wiesbaden, 1981.
- 26 Öztan, A., "Archeological Investigations at Köşk Höyük, Niğde", *Geo Archaeological Activities in Southern Cappadocia Turkey, Studia Mediterranea*, ed. L. d'Alfonso, XXII, 2010, s.90.
- 27 Petrenko, A., Asilgarayeva, G., "Konevodstvo v Kulture Narodov Volga-Uralskogo Regiona: Perspektivi Issledovaniya", *Srednevekovaya Arheologiya Evraziyskih Stepey*, c. II, Kazan, 2007, s. 120.
- 28 Sturm, J., *Der Hettiterkrieg Ramses II*, Wien, 1939.
- 29 Tosun, M., Yalvaç, K., *Sumer, Babil, Assur Kanunları ve Ammi-Saduqa Fermanı*, Ankara, 1975.
- 30 Ünal, A., "Hititlerde Ölümlere Sunulan Kurban Hakkında Bazı Düşünceler", *Anadolu*, c. XIX, 1980, s. 165-183.
- 31 Ünal, A., "Hitit İmparatorluğu'nun Yıkılışından Bizans Döneminin Sonuna Kadar Adana ve Çukurova Tarihi", *ÇÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, XV/3, 2006, s. 67-102.
- 32 Ünal, A., "Eski Anadolu'da At, Hititçe Kikkuli At Eğitimi Metinleri ve 'Tavlaya Çekmek'le İlgili Teknik Bir Ayrıntı", *Çorum Kültür Sanat*, XIV, 2013, s. 40-66.
- 33 Vaynşteyn, S. I., *Mir Koçevnikov Tsentra Azii*, Moskva, 1991.
- 34 Yakar, J., *Reflections of Ancient Anatolian Society in Archeology: From Neolithic Village Communities to EBA Towns and Politics*, İstanbul, 2011.